

Török maszlag Péter bátyának

Adalékok Thomas Linacre latin grammatikájának magyarországi recepciójához

BARTÓK István

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, Reneszánsz Osztály,
tudományos tanácsadó

ORCID: 0000-0001-6206-8068

Turkish Opium for Uncle Peter. Contributions to the Hungarian reception of Thomas LINACRE's Latin grammar

Abstract | PÁZMÁNY Péter and ALVINCI Péter, two important authors of the 17th century literature of theological debate, support their respective points of view by invoking the same part of Thomas LINACRE's grammar. The difference of interpretation not only shows the difference of opinion between the two authors, but also reveals how grammatical theses can be used as arguments in the discussion of theological issues.

Keywords | Catholic-Protestant controversy, grammatical propositions, theological argumentation, PÁZMÁNY Péter, ALVINCI Péter

A régiség irodalmi gondolkodására utaló egyik fontos forráscsoport a praeceptum-irodalom, azaz a jellemzően oktatási célra készült, egy-egy tudományterület tudnivalóit rendszerező kézikönyvek. Ezek mellett sok adalék nyerhető a különféle helyeken fel-felbukkanó elszórt megjegyzésekből. Az alábbi szemelvény nemcsak a régiség egyik jelentős európai grammatikai művének ismeretére, sőt használatára példa, hanem arra is, hogy a grammatikában kifejtett tételek hogyan játszhatnak szerepet teológiai kérdések megvitatásában.

A török maszlagot Pázmány Péter említi *Az igazságnak győzedelme...* című vitairatában,¹ amelyben Alvinci Péter *Tükör* címen hivatkozott, elveszett művére² felel. Alvinci fejtegetéseinek a következőkben cáfolandó részét így vezeti be:

Lássuk, tovább mit nyegeg. Az én töllem említet locusok közzül csak egytet említ, tudni illik az Szent János mondását, melyben azt talállyuk, hogy a kiben Istenben vetet reménség vagyon, megh szenteli önnön magát.³ Erre kettőt mond. Először. Nem tulajdonít Szent János az embernek természeti szerént maga erejéből való szentelést, hanem az Isten munkája ez. Jaj szeginy ember, hon volt eszed, mikor ezt írtad?⁴

Alvinci első érve után Pázmány rátér a következőre:

Másodszor Linacer Grammatikáját hozza elő Alvinci, melyben írva vagyon, *hogy az cselekedet gyakran az cselekedetnek magyarázattyáért vétetik*. Tovább Péter bátya: mi sül ki ebből? *Az meg szentelést az Istenben való reménség cselekszi*. Nagy dolog, ha Bocskai idejébe maszlagot nem adtak innod az Török barátid. Mert nem hihetem, hogy eszes embertől ily derék kábaságok származhassanak. Először azt kérdem tőled, mire hozád elő az Linacer mondását, ha te magad írod, *hogy az meg szentelést az Istenben való reménség cselekszi*.⁵

A továbbiakban Pázmány Linacre-től függetlenül cáfolja Alvinci állításait.

Az angol humanista említése azért fontos, mert grammatikai kézikönyvei a kor szak legfontosabb elméleti írásai közé tartoznak. Munkássága bizonyos vonatkozásban fordulópontot jelent a diszciplína történetében.⁶ Linacre magyarországi recepcióját il-

1 PÁZMÁNY Péter, *Az igazságnak győzedelme, mellyet az Alvinci Péter Tükörében meg mutatott Pázmány Péter* (Pozsony: [typis archiepiscopalis], 1614), RMNy 1078. Szövegkiadása: PÁZMÁNY Péter, *Összes munkái, Magyar sorozat*, szerk. RAPAICS Rajmond, 7 köt., 5:47–114 (Budapest: Egyetemi Nyomda, 1900).

2 ALVINCI Péter, *Tükör* (Kassa[?]: [Fischer?], 1614), RMNy 1064.

3 1Jn 3,3: „et omnis qui habet spem hanc in eo sanctificat se sicut et ille sanctus est.” A modern katolikus fordítás szerint: „Mindenki, akit ez a reménység tölt el iránta, megtisztul, miképpen ő is tiszta.”

4 PÁZMÁNY, *Az igazságnak...*, D1v.

5 Uo., D2r–v.

6 BARTÓK István, „Korszakváltás a magyar elméleti irodalomban: Molnár Gergely kolozsvári Linacre-kiadása”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 113 (2009): 792–806; BARTÓK István, „Tőlünk telhetőleg művelni és gazdagítani”: *Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1530–1580 között*, Irodalomtudomány és kritika (Budapest: Universitas Kiadó, 2023), 166–185.

letően tudománytörténeti kérdéseket érint Molnár Gergely kolozsvári Linacre-kiadása.⁷ A hazai kutatás sokáig úgy tartotta számon, hogy a munka Linacre *Rudimenta Grammatices* című elemi latin nyelvtanának átdolgozása, George Buchanan angoltól latinra fordított változata alapján. Így került be az angol szakirodalomba is Buchanan hatásának példaként. Később azonban világossá vált, hogy a kolozsvári kiadás nem a feltételezett deskriptív grammatika, hanem a valóban korszakfordító *De emendata structura Latini sermonis*, a kora újkori spekulatív vagy filozofikus grammatika egyik meghatározó munkája.⁸

A Molnár Gergely-féle kiadás második, 1578. évi redakcióját Szabó Károly Szilágyi István Máramaroszigetem őrzött, azóta elveszett vagy lappangó példánya alapján írta le.⁹ Linacre *De emendata structura...* című művének számos átdolgozása készült. Ismerünk adatokat itthoni előfordulásukról. Jakó Klára tudósít róla, hogy Kolozsváron Wolphard István szerezte be „Thomas Linacrus munkáját a helyes latin beszédről (Corpus emendatae structurae Latini sermonis, Basileae, 1563 előtt)”.¹⁰ A kiadást pontosabban is meg lehet határozni, ugyanis a bibliográfiai irodalom szerint az idézett címmel egyetlen változat ismert.¹¹ A címlapon csak a kiadás helye és a nyomdász neve szerepel, de a kolofonból kiderül a kiadás időpontja is: 1554. február.¹²

Hosszan lehetne sorolni a további könyvtörténeti adatokat Linacre latin nyelvtanának meglétéről. Néhány példa: Gallen János könyvkötő és könyvkereskedő hagyatéki leltárában (1583) *Compendium* címen említett munkájából 6 darab szerepel.¹³ Megvoltak nyelvtanai a bányavárosok magánkönyvtáraiban is.¹⁴ Az erdélyi könyvesházakkal kapcsolatban kétszer csak a neve fordul elő, egyszer azonban „Linacer grammaticus”-ként hivatkoznak rá; egy másik alkalommal a tétel sem lehet kétséges: „Linacer de

7 Thomas LINACRE, *Thomae Linacri grammatices compendiosa per quaestiones explicatio: A Gregorio Molnar, sanctae memoriae, in usum studiosae iuventutis conscripta* (Kolozsvár: [Helta], 1566), RMNy 221.

8 A részleteket illetően lásd a 6. jegyzetben hivatkozott irodalmat.

9 MOLNÁR (GREGORIUS). *Thomae Linacri Britann Gramatices compendiosa p[er] quaestiones explicatio, A Gregorio Molnar, sanctae memoriae, in vsum studiosae luventutis olim collecta, nu[n]c recognita, et á plurimis, quibus scatebat, mendis repurgata, ac aliquantulum ex integro corpore desumptis exemplis aucta, vt per se liquebit, si haec cum prius inuulgatis exemplaribus conferas. Clavdiopoli Anno D. M. D. LXXVIII. RMK II. 148, RMNy 412.*

10 JAKÓ Klára, „Az első kolozsvári egyetemi könyvtár történetéből”, *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 31, 2. sz. (1987): 103–114, 112.

11 Thomas LINACRE, *Corpus emendatae structurae Latini sermonis lib. sex, authore Th. Linacro Britanno, in typis aliquot loculentissimos contractum, per Ioannem Rutherum Constadianum* (Basel: Ioannes Oporinus).

12 „Basileae, ex officina Ioannis Oporini, Anno Salutis humanae, M. D. LIIII, Mense Februario.” VD16 R 3872.

13 GULYÁS Pál, „Könyvkereskedelmünk a mohácsi vésztől az 1772. évi rendtartás kibocsátásáig (R. tag-sági székfoglaló a M. Tud. Akadémiában)”, *Magyar Könyvszemle* [korrektúra alapján, nem került nyomdába] (1947): 154–172, 158.

14 Viliam ČIČAJ, *Bányavárosi könyvkultúra a XVII–XVIII. században (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecbánya)*, Olvasmánytörténeti dolgozatok 4 (Szeged: Scriptum Kft., 1993), 92–93.

Structura Latini Sermonis”.¹⁵ Idősebb Georg Buchholtz könyveinek összeírása tartalmaz egy pontosabban meg nem határozott Linacre-grammatikát.¹⁶

A különféle katalógusok, könyvjegyzékek igazolják a feltüntetett példányok meglétét vagy birtoklását, az azonban nem derül ki belőlük, hogy használták-e őket. Ehhez képest tartalmasabb információ a hazai recepcióhoz az Alvinci-Pázmány-pengeváltás, mert tanúsítja, hogy mindketten nemcsak ismerték Linacre művét, hanem olvasták és értelmezték is, mégpedig különféleképpen – éppen az szolgáltatott érveket a vitához.

15 JAKÓ Zsigmond, MONOK István, NÉMETH Noémi és TONK Sándor, szerk., *Erdélyi könyvesházak 2: Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely*, Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/2 (Szeged: Scriptum Kft., 1991), 40, 93.

16 A 213. tétel: „Grammatica latina Linacri”. BAJÁKI Rita, BUJDOSÓ Hajnalka, MONOK István és VISKOLCZ Noémi, szerk., *Magyarországi magánkönyvtárak IV. 1552–1740* (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2009), 165.